

УДК 343.35(477)

В.А. ГОРБУНОВ, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОТЕРПІЛОГО ВІД УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ.347 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: знищення, пошкодження, майно, працівник правоохоронного органу, близький родич працівника правоохоронного органу

Проблема потерпілого від злочину розробляється всіма науками кримінально-правового циклу, оскільки вказана особа, її поведінка враховуються при кваліфікації злочинів, при призначенні покарання, певні її риси часто визначають обставини злочину (ціль, мотиви, тактику вчинення тощо) [1, с.137]. Одним із аспектів, що визначає роль ознаки «потерпілий» в кримінальному праві, є те, що у будь-якому посяганні, пов'язаному із заподіянням шкоди (загрозою заподіяння шкоди) правам, благам чи інтересам конкретних соціальних суб'єктів, вона входить до структури об'єкта злочину [2, с.8–9]. Потерпілий є конструктивною ознакою складу умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, відповідальність за яке встановлена у ст.347 Кримінального кодексу України (далі – КК). У її диспозиції вказано два види потерпілих – це працівник правоохоронного органу та близькі родичі працівника правоохоронного органу. Заподіяння майнової шкоди цим особам здатне змінювати правомірну службову поведінку правоохоронця, негативно впливаючи на його почуття безпеки, знижуючи готовність нор-

мально, правильно та в повному обсязі виконувати свої службові обов'язки, що й визначає соціально негативну сутність забороненого ст.347 КК діяння як злочину, що порушує авторитет правоохоронних органів.

Окремих кримінально-правових аспектів проблеми потерпілого від злочину, передбаченого ст.347 КК, торкалися в своїх роботах Є.М. Блажківський, Н.О. Гуторова, І.І. Давидович, Л.В. Дорош, С.І. Дячук, В.А. Клименко, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Хавронюк, О.А. Чуваков та ін. Однак у вітчизняній кримінально-правій науці поки що не здійснювалося спеціальних досліджень, присвячених комплексній характеристиці саме цієї ознаки вказаного посягання. Тому метою цієї статті є висвітлення основних проблем визначення потерпілого «працівник правоохоронного органу», «близькі родичі працівника правоохоронного органу». Її новизна полягає в тому, що на основі новітніх наукових розробок проблем кримінально-правового захисту відносин правоохоронної діяльності та з урахуванням комплексу положень діючого законодавства в роботі формулюються пропозиції, спрямовані на вдосконалення тлумачення зазначеної ознаки складу злочину, передбаченого ст.347 КК.

При характеристиці вказаного у ст.347 КК потерпілого «працівник правоохоронного органу» вітчизняні криміналісти [3, с.276; 4, с.434; 5, с.932; 6, с.865-867], як правило, посилаються на відповідні положення Закону України «Про державний захист працівників суду й правоохоронних органів» (далі – Закон № 3781-ХІІ), де в п.1 ч.1 ст.2 надається перелік правоохоронних органів, працівники яких підлягають державному захисту (органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби тощо) [7]. Такий підхід, на перший погляд, повністю вирішує проблему змістовної характеристики вказаного потерпілого. Однак, це не зовсім так. Посилань на

цей закон було достатньо, коли ішлося про тлумачення терміну «працівник правоохоронного органу» у нормі про умисне знищення або пошкодження його майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків, що містилася в КК України 1960 р. (ст.189-5 цього кодексу). При цьому примітка до ст.190-1 згаданого КК безпосередньо вимагала під терміном «працівник правоохоронного органу» у ст.189-5 розуміти осіб, які зазначені у ч.1 ст.2 Закону № 3781-III. Отже, вказане поняття розкривалося у бланкетний спосіб. Однак, у розділі XV Особливої частини чинного КК положень, тотожних примітці до ст.190-1 КК 1960 р., немає. Це вимагає більш ретельного аналізу поняття «працівник правоохоронного органу», що необхідне для правильного визначення кола потерпілих, які ним характеризуються, а це, в свою чергу має важливе значення для кваліфікації злочину за ст.347 КК.

Поняття «працівник правоохоронного органу» є похідним від поняття «правоохоронний орган». У юридичній літературі існує чимало визначень останнього, а владою ухвалено досить значну кількість нормативних і правових актів, що регламентують відносини в сфері правоохоронної діяльності. Водночас, за висновками М.І. Мельника й М.І. Хавронюка, зробленими ними на підставі аналізу статусних законів України та інших нормативно-правових актів в галузі правоохоронної діяльності, чітке визначення поняття «правоохоронні органи» у законодавстві України відсутнє, а це призводить до неоднозначного розуміння зазначеної правової категорії [8, с.18–19]. З іншого боку, навряд чи продуктивною ідеєю є й створення вичерпного законодавчого переліку правоохоронних органів, оскільки, як слушно наголошується в дослідженнях цієї проблеми, «завдання і функції держави у зв'язку з швидкоплинністю громадянсько-політичного розвитку постійно змінюються, деякі державні органи ліквідуються, інші створюються» [9, с.9]. Справедливість цієї думки підтверджується змінами, які вносяться в переліки правоохоронних ор-

ганів в ході адміністративної реформи (наприклад, Указом Президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Державний департамент України з питань виконання покарань реорганізовано в Державну пенітенціарну службу України, Головне контрольно-ревізійне управління України – у Державну фінансову інспекцію України [10]). У цьому зв'язку більш прийнятним уявляється підхід, за яким приналежність органу до правоохоронного (і, відповідно, можливість визнання певної особи його працівником) визначається через наявність у нього повноважень на виконання хоча б однієї з головних (основних) правоохоронних функцій [11, с.103]. Так, за визначенням М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, правоохоронний орган – це «державний, як правило озброєний орган, виконання яким, поряд з профілактичною, однієї чи кількох інших головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, який у зв'язку з цим потребує специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до працівників якого законом пред'являються спеціальні вимоги та працівники якого з метою ефективного виконання ними своїх обов'язків згідно з законом наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги і зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, користуються підвищеним правовим захистом» [8, с.31].

Поняття «працівник правоохоронного органу», що характеризує одну з ключових ознак злочинів, які посягають на правоохоронну діяльність, В.І. Осадчий також формулює на основі функцій, які виконує відповідний державний орган. Науковець вважає, що працівник правоохоронного органу – це громадянин України, який працює в створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо), виконання яким службових обов'язків пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: досудового розслідування в кримінальних справах чи адміністративного провадження;

виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів; оперативно-розшукової; адміністративної, профілактичної, охоронної функції міліції; припинення правопорушень при переміщенні людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; припинення правопорушень при незаконному використанні лісу, незаконному полюванні, незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; нагляду і контролю за виконанням законів [11, с.104–105].

Підтримуючи в цілому таку позицію, зауважимо, що визнання працівником правоохоронного органу лише громадянина України, не виправдано звужує коло осіб, службову діяльність яких охороняють положення норми ст.347 КК (як і розділу XV Особливої частини КК в цілому). По-перше, в її диспозиції не вимагається, щоб потерпілий був працівником правоохоронного органу саме однієї держави – України. По-друге, принцип чинності закону про кримінальну відповідальність, закріплений у ст.7 КК, передбачає відповідальність громадян України (як і осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні) за вчинення злочину за її межами. Таким злочином може бути й умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу іноземної держави, вчинене на її території громадянином України. По-третє, на території України можуть перебувати й легально виконувати свої професійні функції (зокрема, на підставі відповідних міжнародних угод) представники правоохоронних органів зарубіжних країн та працівники міжнародних правоохоронних організацій (таких, як Інтерпол, Європол, Цивільна поліція ООН, Міжнародна асоціація ідентифікації, Міжнародна асоціація поліцейських повітряних і морських портів, Міжнародна асоціація розслідування крадіжок автомобілів тощо), які не є громадянами України.

Викладене дозволяє сформулювати поняття «працівник правоохоронного органу», яке

характеризує одну з ознак передбаченого ст.347 КК злочину: *це особа, яка перебуває у трудових (службово-трудовах) відносинах з правоохоронним органом України, іноземним або міжнародним правоохоронним органом, службові обов'язки якої передбачають безпосередню участь в реалізації правоохоронних функцій цього органу.*

При визначенні кола потерпілих «близькі родичі», у т.ч. «близькі родичі працівника правоохоронного органу» як ознаки складу, передбаченого у ст.347 КК злочину, в кримінально-правовій літературі є традицією спиратися на положення п.11 ст.32 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) [12, с.438; 4, с.270; 5, с.270]. Згідно з п.11 ст.32 КПК, «близькі родичі» – це батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки. Пленум Верховного Суду України в своїх постановках також окреслює коло потерпілих «близькі родичі», посилаючись на зазначену процесуальну норму [13, с.98, 131]. Однак, такий спосіб характеристики зазначеного виду потерпілих не можна визнати досконалим, адже сфера регулювання й цілі кримінально-процесуального й кримінального законів різняться. Крім того, ст.32 КПК визначає зміст понять та термінів лише стосовно тих, які використовуються в цьому, а не якомусь іншому акті.

Коло суб'єктів, що визнаються близькими родичами особи, визначається не лише у кримінально-процесуальному, але й у цивільному, цивільному процесуальному, сімейному законодавстві. Так, у ч.1 ст.68 Цивільного кодексу України близькими родичами визнано таких осіб, як батьки, діти, брати, сестри. Цивільний процесуальний кодекс України у п.3 ч.1 ст.20 наводить інший перелік таких осіб: чоловік, дружина, батько, мати, вітччм, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб [14]. Наведене дозволяє стверджувати, що поширене в кримінально-правовій літературі тлумачення змісту поняття «близькі родичі» стосовно

ознак передбаченого ст.347 КК злочину недостатньо узгоджується з положеннями чинного вітчизняного законодавства. На основі їх синтезу, перелік потерпілих «близькі родичі працівника правоохоронного органу» має виглядати наступним чином: *батько, мати, дружина, син, дочка, пасинок, падчерка, рідні брати і сестри, дід, баба, внук, внучка, вітчч, мачуха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник*.

При характеристиці потерпілих, які позначені в Особливій частині КК терміном «близькі родичі» (у т.ч. й «близькі родичі працівника правоохоронного органу»), вітчизняні криміналісти неодноразово висловлювали сумніви щодо досконалості цього формулювання. Так, І.І. Давидович вказує на непослідовність законодавця в описанні потерпілих у нормах розділу XV Особливої частини КК та пропонує відмовитись в їх тексті від вказівки на родинні стосунки, замінивши термін «близькі родичі» на «близькі», вважаючи, що це сприятиме реальному захисту осіб, які виконують службовий обов'язок [15, с.9]. В.І. Осадчий констатує, що протиправний вплив на діяльність працівника правоохоронного органу може відбуватися й через осіб, які не охоплюються поняттям «близькі родичі» та вважає за можливе ставити перед законодавцем питання про зміну редакцій відповідних норм, пропонуючи як варіант замість «близькі родичі» вжити слова «рідні та близькі» [11, с.110]. Подібні думки висловлено й деякими іншими вітчизняними авторами [16, с.110; 17, с.488-489]. Зазначені пропозиції заслуговують на безумовну підтримку, адже, як слушно зазначає В.О. Навроцький, якщо працівник правоохоронного органу сприймає певних осіб як близьких, то шляхом впливу на них здійснюється вплив на відповідних працівників [18, с.600]. Таким чином, у вітчизняній кримінально-правовій науці достатнім чином обґрунтована доцільність перегляду законодавцем визначення потерпілого ряду злочинів (в т.ч. й передбаченого ст.347 КК) таким чином, щоб вона визначалася не ступенем спорідненості особи із правоохоронцем, а характером

стосунків із ним. До речі, як приклад більш оптимального формулювання ознак потерпілого у нормах, однорідних із ст.347 КК України, можна навести положення сучасного російського кримінального законодавства: вказівкою на «близьких», а не «близьких родичів» в ньому позначено потенційних потерпілих в нормах про посягання на інтереси одних осіб у зв'язку із службовою чи громадською діяльністю інших. Аналіз цього закону дозволяє стверджувати, що в усіх випадках, коли український законодавець для визначення потерпілого користується поняттям «близькі родичі» особи, у зв'язку із певним статусом якої здійснюється посягання, російський називає таким потерпілим «близьку особу». При цьому до «близьких працівника правоохоронного органу» в російській кримінально-правовій літературі відносять: 1) близьких родичів за прямими висхідними й нисхідними лініями та інших осіб, які визнаються близькими родичами у відповідності з сімейним законодавством, подружжя, родичів подружжя; 2) осіб, які перебувають в інших близьких відносинах, у чийй долі працівники правоохоронних органів зацікавлені в силу того, що підтримують із ними тісне особисте спілкування, або особи, благополуччя яких в силу обставин, що склалися, дороге працівнику правоохоронного органу (наприклад, наречений, наречена) [19, с.22].

Як видно з проведеного в цій роботі аналізу положень теорії кримінального права, вітчизняного та зарубіжного законодавства, характеристика потерпілих від злочину, передбаченого ст.347 КК, може бути вдосконалена з урахуванням комплексу обставин. По-перше, при визначенні потерпілих «працівник правоохоронного органу» як ознаки вказаного злочину слід орієнтуватися не стільки на номінальний перелік таких органів, а на положення діючого законодавства, що визначає функції того чи іншого державного органу (наявність серед них правоохоронних функцій) та участь особи в їх реалізації. По-друге, такими потерпілими за деяких обставин можуть визнаватися не лише громадяни

України, але й іноземні громадяни. По-третє, поняття «близькі родичі працівника правоохоронного органу» слід визначати, спираючись на положення не лише кримінально-процесуального, а й інших галузей законодавства. По-четверте, вказівку в ст.347 КК на близького родича правоохоронця як ознаки потерпілого доцільно замінити вказівкою на близьку йому особу, що дозволить підвищити ефективність захисту правоохоронної сфери від випадків впливу на її представників через шкоду майновим інтересам близьких їм осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Противодействие преступности : учеб. пособие / [А. Н. Литвинов, Л. М. Давыденко, М. Л. Давыденко и др.]. – К. : Хай-Тек Пресс, 2010. – 200 с.
2. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Сенаторов. – Х., 2005. – 17 с.
3. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины: Особенная часть : конспект лекций / Н. А. Гуторова. – Х. : Одиссей, 2003. – 320 с.
4. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Х. : Одиссей, 2004. – 1152 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та допов. – К. : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.
6. Уголовный кодекс Украины : научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко. – 3-е изд. исправ. и доп. – К. : А.С.К., 2003. – 1088 с.
7. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» : від 23.12.1993 р., № 3781-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
8. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навч. посіб. / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2006. – 576 с.
9. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. В. Ковальська. – К., 2009. – 37 с.
10. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» : № 1085/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>.
11. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
12. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
13. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1963–2010 р.р. / упоряд. : Гуторова Н. О., Житний О. О. – Х. : Одиссей, 2011. – 464 с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України // ВВР України. – 2004. – № 40. – Ст. 492.
15. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. І. Давидович. – К., 2007. – 20 с.
16. Ємельянов В. Окремі проблеми застосування нового Кримінального кодексу України / В. Ємельянов // Право України. – 2002. – № 9. – С. 109–111.
17. Антошкіна В. К. Деякі питання щодо вдосконалення захисту життя, здоров'я, майна та інтересів захисника або представника особи у кримінальному законодавстві України / В. К. Антошкіна, В. І. Педан // Вісник Донецьк. нац.ун-ту: Сер. В : Економіка і право. – 2009. – Вип.1. – С. 485–490.

18. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – 771 с.

19. Борисихина С. А. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с посягательством на жизнь сотрудника правоохрани-

тельного органа : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. А. Борисихина. – Волгоград, 2004. – 30 с.

Горбунов В. А. Проблеми кримінально-правової характеристики потерпілого від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст.347 КК України) / В. А. Горбунов // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 168–173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11gvappo.pdf>

Розглядаються основні проблеми характеристики потерпілого як ознаки умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. Визначається зміст понять «працівник правоохоронного органу», «близький родич працівника правоохоронного органу». Формулюються рекомендації щодо вдосконалення положень ст.347 КК та практики її застосування.

***

Горбунов В.А. Проблемы криминально-правовой характеристики пострадавшего от умышленного уничтожения или повреждения имущества работника правоохранительного органа (ст.347 УК Украины)

Рассматриваются основные проблемы характеристики потерпевшего как признака умышленного уничтожения или повреждения имущества работника правоохранительного органа либо его близких родственников в связи с исполнением этим сотрудником служебных обязанностей. Определяется содержание понятий «сотрудник правоохранительного органа», «близкий родственник сотрудника правоохранительного органа». Формулируются рекомендации по усовершенствованию положений ст.347 УК и практики ее применения.

***

Gorbunov V.A. Problem's of the Criminal-Legal Performance Suffered from Deliberate Killing or Cultivation of Property of the Worker of Law Enforcement Body (Item 347 CC of Ukraine)

The characteristics of the main problems of the victim as a sign of intentional destruction or damage to property law enforcement officer or his close relatives in connection with the exercise of employee duties. the content of the concepts of «law enforcement officer», «close relative of a law enforcement officer» are determined. A recommendation to improve the provisions of Item 347 of the Criminal Code and its implementation is makes.